

De gezichten zijn verdwenen

DE FOLKINGESTRAAT BESTAAT NOG STEEDS AL WONEN ER NU GEEN JODEN MEER

De Folkingestraat ± 1920.

Het was een drukke straat, het was een Joodse straat, de Folkingestraat van voor de oorlog. Verreweg de meeste bewoners waren Joden, bevriend met de christenen die zich als eilandjes in de Joodse zee bevonden. Niet alleen door de bewoners kreeg de Folkingestraat in het Groningen van voor de oorlog. maar ook doordat de centra van het geestelijke, religieuze en materiële Joodse leven zich in of vlakbij deze straat bevonden: het opperrabbinat, het administratieve apparaat van de Joodse gemeente, de synagoge, het leerhuis (Ets Chajiem) en de godsdienstschool. Ook de velen die toentertijd nog een kosjere¹⁾ huishouding hadden waren voor de inkoop van de kosjere etenswaren vooral op de Folkingestraat aangewezen. En 's zondags was het één grote bedrijvigheid, omdat dan vele niet-Joodse Groningers naar de Folkingestraat trokken om vers brood: galletjes, galles (met of zonder maanzaad), gebak, en verse vleeswaren te kopen.

De Folkingestraters waren gauw emotioneerd, zowel bij vreugde als bij leed. Door de plaats van de synagoge passeerde ieder Joods kerkelijk huwelijk de Folkingestraat; de begrafenis van een opperrabbin of van een ander belangrijk lid van de Joodse gemeente ging om dezelfde reden door deze straat. Als de Koningin de stad Groningen bezocht en van haar belangstelling voor de Groninger Joden blijk wou geven, kreeg de Folkingestraat de eer van haar bezoek, en die liet de vreugde hierover duidelijk blijken. De traditionele versiering, slingers, en erbogen van dennegroen met lampions er in, werd aangebracht. Allen droegen oranje; zwaar van gewichtigheid, deftig gekleed, met hoge hoed op schreden de Joodse prominenten door onze straat om hun plaats bij de ingang van de geopende sjoel²⁾ in te nemen, want de Koningin hield van de sjoel. Maar niet alleen de Koningin bezocht de Jodenbuurt; ieder jaar ging de serenade, de fakkeloptocht van Vindicat ter gelegenheid van het begin van het academisch studiejaar, door de Folkingestraat. De verklaring hiervoor kan men slechts gissen: misschien omdat zich in onze straat een belangrijk studentenhuis, het Berenhuis, bevond, maar misschien ook omdat in de straat het bordje van „moeke Niemeijer“ floreerde. Tijdens de optocht werd vanuit dit huis bengels vuur ontstoken en wederzijds hartelijk naar elkaar gezwaaid. Ook wij, Joodse jongetjes, stonden op goede voet met moeke Niemeijer en de bij haar inwonende vrouwen. We deden graag oodschappen voor ze, en ieder jaar mochten wij met Kerstmis cadeautjes halen, die bij de stralende kerstboom op ons lagen te wachten. Wij vonden dit de meest normale zaak van de wereld. Discriminatie was voor ons gelukkig

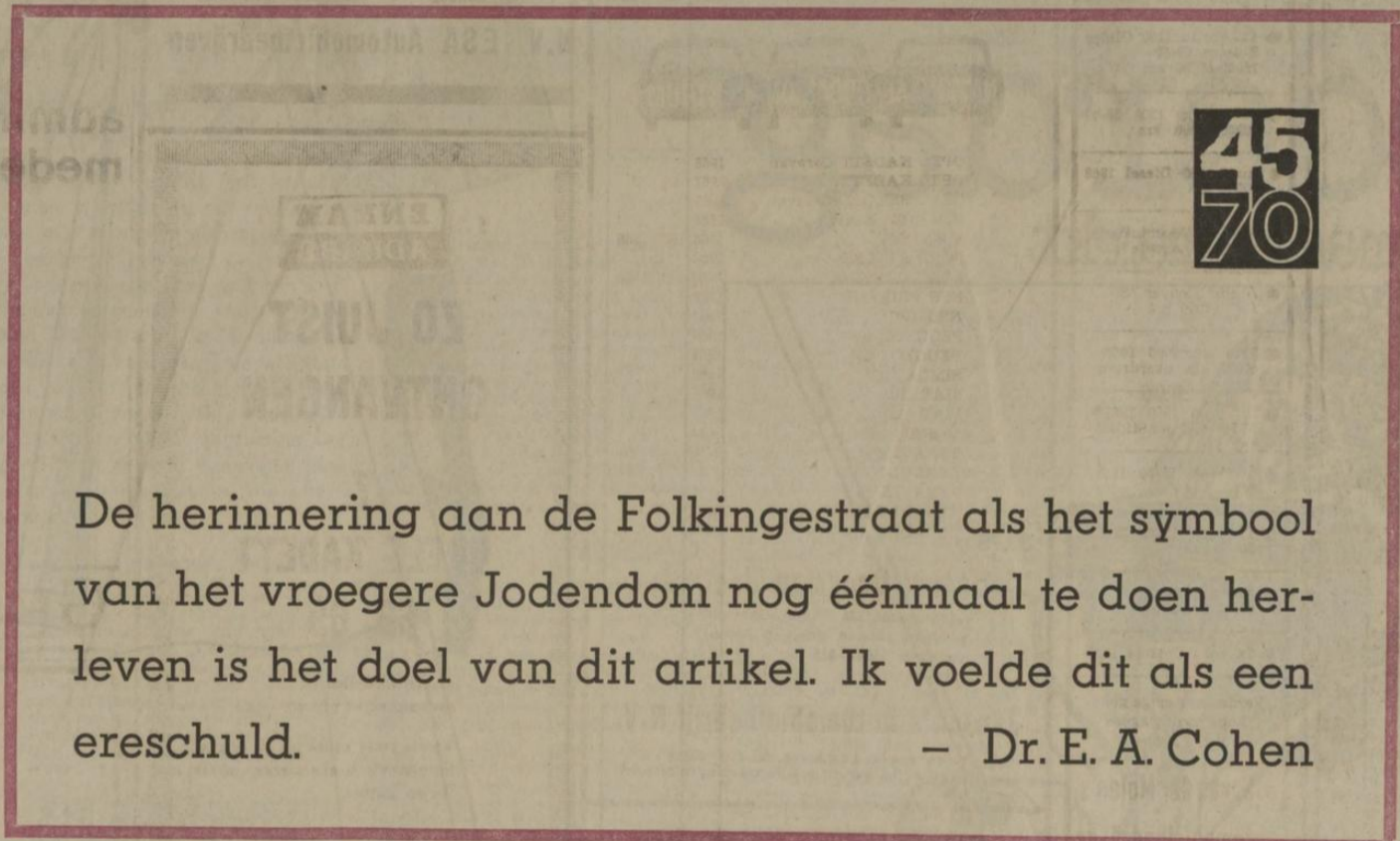
en onbekend iets; in volle vrede speelden wij, Joodse jongetjes van de Folkingestraat, voetbalwedstrijden tegen de „goijem“³⁾ van het Zuiderdiep. Merkwaardig was, dat een school voor christelijk onderwijs en het gebouw Rehoboth zich in onze straat bevonden. Wat de godsdienst tetrof was een ieder op zijn eigen manier behoudend. Zo ging ik op Sabbath wel naar de HBS in Helpman, maar te voet; anderen gingen ook naar school, maar

gegoeden in de Peperstraat, en één voor de minderbedeelden in het „Woerdje“, thans Folkingedwardsstraat geheten. Op teze laatste kreeg ik mijn religieuze opvoeding, die als regel met 13 jaar, de kerkelijke meerderjarigheid, de Bar-Mitswah, eindigde. Mijn verdriet kende dan ook geen grenzen, toen mijn vader op mijn Bar-Mitswah de opperrabbin vroeg of het aanbeveling verdiende, dat ik nog een jaar op de godsdienstschool zou blij-

de twee keer per week geleegd werd. Misdadigers en dronkaards kwamen er heel weinig voor; daarom schaamde mijn moeder zich heel erg toen ik als student eens dronken thuis kwam. Een belangrijk deel van het leven speelde zich op straat af. 's Zomers sleepte men stoelen naar buiten, besprak de dingen van alle dag, wond zich op over een Jood die het lukte de naam Bredegang waar hij woonde in Haddingedwardsstraat gewij-

de brood- en banketbakkersetalages werden leger, bij vele zaken gingen de rolgordijnen naar beneden, en een aantal mensen ging naar sjoel. Bij de meeste Joden begon na het einde van de sjoeldienst de vrijdagavond. Deze oeroude specifiek Joodse familieavond is al zo vaak beschreven dat ik niet in herhaling wil vallen; slechts wil ik opmerken dat in alle Joodse huizen de vrouwen op deze avond hun kookkunst uitleefden, en dat ik het

schorsing van een onder rabbinaal toezicht staande slager; de overgang naar het christendom van de zoon van een orthodoxe Jood sloeg de buurt met verbijstering. De sandacht van een huwelijk in de straat was spontaan en hartelijk; de bruiloft werd vaak in het café De Beurs gevierd. Daar hield ook de buurtvereniging De Folkingestraat zijn bijeenkomsten; alle aanwezigen straalden van vreugde als de voorzitter van de Joodse gemeente, mr. Levie, door de voorzitter van de buurtvereniging vaak hardnekkig met dokter aangesproken, als eregast aanwezig was. De Folkingestraters waren vurige Oranjeklanten, ze stemden vrijzinnig-democraat of liberaal, rood waren slechts enkelen. Doordat ze de Joodse problematiek niet onderkenden waren er praktisch geen Zionisten. Het antisemitisme van Duitsland trof ze dan ook geheel onvoorbereid. Na de aankondiging van de boycotdag, 1 april 1933, in Duitsland verwachtte Joods Groningen vele Duitse Joodse vluchtelingen. De Joodse studenten stelden een stationswacht in bij de uit Duitsland komende treinen, en Ets Chajiem werd in gereedheid gebracht om deze vluchtelingen op te vangen. Alle moeite was vergeefs, er kwam niemand. Met het aan de macht komen van het nationaal-socialisme in Duitsland werd onze Jodenbuurt vreed wakker geschud. Druppelsgewijs kwamen Duitse Joden in Groningen, de kranten brachten steeds gruwelijker nieuws uit Duitsland, enkele Joden vertrokken naar verre landen, de rust was uit de Folkingestraat, men be-greep het niet.

De herinnering aan de Folkingestraat als het symbool van het vroegere Jodendom nog éénmaal te doen herleven is het doel van dit artikel. Ik voelde dit als een ereschuld.

- Dr. E. A. Cohen

schreven niet, wat ik wel deed. De spijswetten werden nauwgezet gehor- den; in de Paasvakantie liepen wij naar de Appèl- of Vosbergen namen behalve een petroleumstiel en pannen om aardappels te koken ook matzes en de op Joods Pasen geoorloofde bot- ter en beleg mee.

De straat was ons speelterrein; in de hal van de fruitgrossier, Van den Berg koppelde wij om het leven, wij speelden „elle met ver- lös“, wierpen met spiegeltjes zonne- stralen in woonkamers tot de bewo- ner woedend naar buiten kwam, lieten de kostumier Maagdenburg ja zeggen terwijl hij „neen“ schudde, speelden voetbal waarbij menige ruit sneuvel- de; wij richtten een wandelclub op met de karakteristieke naam „Steeds door wandelen“, zwierven hele dagen over de Meikermis, vanaf het opbouwen tot en met het afbreken, vergaapten ons aan het „mooie meisje“ in de nougat- kraam, dat steeds maar niet ouder werd. Wij scholden op de godsdienst- school waar wij na de gewone school- tijd heen moesten tot zelfs op zondag, plaagden de onderwijzer de „oude“ mijnheer Stern zo lang tot zijn zoon de „jonge“ mijnheer Stern de rust weer kwam herstellen. Zoals het toen tot de geest des tijds behoorde, waren er twee godsdienstschoolen, één voor de

ven; uiteraard antwoordde deze be- vestiging en dus zat ik er nóg een jaar aan vast.

De Folkingestraat was één grote winkelstraat; praktisch huis aan huis waren winkels die vaak hun etalages tot op de stoep verlengden. Toen de straat een andere bestrating kreeg, de stoepen plaats moesten maken voor trottoirs, heeft dit veel weerstand bij de winkeliers opgeroepen. In onze straat kon men van alles kopen; naast zeven kosjere slagers waren er twee niet-kosjere, en verder twee paarde- slagerijen met Joodse eigenaren. Van vlees alleen kan de mens niet leven, zo waren er dan ook drie banketbak- kers, een broodbakker, groentewin- kels, sigarenzaken, kledingzaken com- plect met stoepers, broodjes met vlees- winkels, schoenenzaken, rijwielhande- laren, kruideniers- en manufacturen- winkels, een hotel, een grammofoon- platenhandel. De snoepwinkels bevon- den zich in het Woerdje, waar je voor een halve cent drop kon kopen.

Ik ben in mijn opsomming niet volledig maar waar ik op wil wijzen, is dat de hele straat uit hard sappelende mensen bestond, die alles deden voor hun gezinnen; ze woonden vaak in bekrompen huizen, sliepen in bedsteden, hadden slechts één kraan, jarenlang een wc-emmer,

zigt te krijgen. Ach en wee riepen de winkeliers toen de winkelstui- ing 's avonds om acht uur werd inge- voerd; een directe aanslag op het be- staan scheen dit te vormen. Hoe ge- vleid voelde men zich door een vrien- delijke groet van een vooraanstaande medeburger. Men leefde en beleefde veel samen; in tijden van ziekte of andere zorgen hielp men elkaar. Maar natuurlijk was het geen ideale gemeen- schap; haat en rijd trof men er even- goed aan. Zo woonden twee banket- bakkers naast elkaar, waarvan de één veel beter was dan de ander, hetgeen nu niet bepaald een hechte vrien- dschap ten gevolge had. Menige sla- ger keek met ledig ogen naar de grote verkoop op zaterdag bij de niet-kos- jere collega's. De meeste kosjere sla- gers stonden in de buitendeur het ein- de van de Sabbath af te wachten om zo snel mogelijk weer aan de slag te kunnen gaan. Het was wonderbaarlijk hoe vlug de etalages na het optrekken van de gordijnen weer gevuld waren.

De heiligheid van de Joodse feest- dagen las men aan de bedrijvigheid in de Folkingestraat af. Op vrijdag- middag voelde en zag je dat er iets ging veranderen. De kosjere slagers schrobden en poetsten hun slagerijen,

niet meer kan begrijpen dat wij die avond zoveel konden eten.

Op Sabbath was het in de Jood- se straat rustig. Vele winkels waren gesloten, de Joodse jon- getjes speelden niet op straat en wa- ren netjes aangekleed, de mensen gingen in hun beste kleren naar sjoel, en bij het uitgaan hiervan was er een kortstondige drukte in de straat. Dit alles en nog meer maakte het duidel- ijk dat het voor de Folkingestraat een andere dag was dan voor de rest van de stad. Deze karakteristiek was op het Joodse Nieuwjaar nog sterker, om met de Grote Verzoendag zijn hoog- tepunt te bereiken, want dan sloten ook zij hun zaak „die nergens aan deden“, de Folkingestraat was als uitgestorven, het leven was verstill. Hoe ver men ook van het Jodendom afstond, deze dag was anders, men leefde anders.

De emoties goldten soms hoog op; de partijen bestreden elkaar vaak hef- tig, b.v. als er een nieuw lid in de kerkeraad gekozen moest worden; men beleefde het als een persoonlijke glorie dat er een Joodse wethouder, Adolf Cats, was; toen kon het nog gebeuren dat een orthodoxe Jood een vrijzinnige die op Sabbath rookte de sigaar uit de mond sloeg; een gemengd huwelijk werd heftig bekritiseerd, evenzo de

1) Kosjer: ritueel geoorloofd
2) Sjoel: synagoge
3) Goijem: niet-joden.

Na de oorlog bleek hoe vernietig- end nazi-Duitsland het Gron- inger Jodendom heeft getrof- fen. Van de ongeveer 3000 Joden zijn er nog geen 200 teruggekeerd. De Folkingestraat als Jodenbuurt, bestaat niet meer. De straat waar ik geboren en getogen ben, waar ik het grootste deel van mijn studietijd ge- leefd heb, waar ik stralend van trots aankwam met mijn HBS diploma, waar ik blij en ongelukkig was, waar mijn ouders, mijn zuster en ik in een bescheiden bovenhuis hebben ge- woond, de straat die ik langzaam ging ontgroeien maar die desondanks een stempel op mij heeft gedrukt, deze straat, de Joodse Folkingestraat is niet meer. De enkele keren dat ik, ik weet niet waarom, naar Groningen toe word getrokken loop ik eenzaam door de Folkingestraat, staar naar het raam van de kamer waar ik studeerde, zie in gedachten mijn ouders vanuit onze „mooie kamer“ naar buiten kij- ken. Herinneringen flitsen voor mijn geestesoog, ik weet nog bijna precies wie waar woonde, zie ze er op uittrek- ken met hun fiets of handkar met ne- gotie, hoor ze hun waren aanprijzen met luide stem, denk aan de twee sportverenigingen Ivria en Attila, de padvinderverseniging waarvan wij een zionistisch deel afsplitsten, zie de muurschildering voor het J.N.F. te- genover de sjoel, de toneelvereniging en hoor iemand elke zaterdagavond zeggen: was het maar weer Sabbath.

De straat wordt weer bewoond; met het uitsterven van onze gene- ratie zal het feit dat de Folkinge- straat een Joodse straat was, ge- schiedenis geworden zijn.

De herinnering aan deze straat als het symbool van het vroegere Groninger Jodendom nog éénmaal te doen herleven is het doel van dit artikel. Ik, één van de weinige overlevenden, voelde dit als een ereschuld.

ARNHEM, Dr. E. A. COHEN.